

ЦЕННОСТНА РАМКА И СОЦИАЛНА ПРИГОДНОСТ НА НАПРАВЛЕНИЯ И МОДЕЛИ ЗА ПСИХОЛОГИЧЕСКО КОНСУЛТИРАНЕ

Ивайло Лазаров¹, Мария Петрова², Димитър Бонев³

Варненски свободен университет “Черноризец Храбър“

***Резюме:** Студията проследява социалното и ценностно вписване на отделните направления и модели на психологическо консултиране в общата културна матрица и в рамките на феномена, който определяме като психологическо познание и въздействие. Направен е опит за съпоставка на светските и свещенически консултативни разбирания и практики, без да се допуска изрична фаворизация. На читателя в рамките на анализа е предоставена възможността за собствена преценка на психологическия, аксиологически и социологически потенциал за синергия между отделните направления и методи съобразно визираната тяхна приложна консултативна стойност.*

***Ключови думи:** психологическо консултиране, ценност, социална пригодност, социална адаптация, консултативна таксономия, светско психологическо консултиране, свещеническо психологическо консултиране*

¹ Доц. д-р в катедра „Психология“ на ВСУ „Черноризец Храбър“

² Доц. д-р в катедра „Психология“ на ВСУ „Черноризец Храбър“

³ Магистър по „Психологическо консултиране“ на ВСУ „Черноризец Храбър“

**VALUE FRAMEWORK AND SOCIAL SUITABILITY OF DIRECTIONS
AND MODELS FOR PSYCHOLOGICAL COUNSELING**

Ivaylo Lazarov, Maria Petrova, Dimiter Bonev

Varna Free University Chernorizets Hrabar

***Summary:** The study traces the social and value inclusion of the individual directions and models of psychological counseling in the general cultural matrix and within the phenomenon that we define as psychological knowledge and impact. An attempt has been made to compare secular and priestly consultative understandings and practices, without allowing explicit favoritism. Within the framework of the analysis, to the reader is given the opportunity to assess the psychological, axiological and sociological potential for synergy between the different directions and methods according to their applied advisory value.*

***Key words:** psychological counseling, value, social suitability, social adaptation, counseling taxonomy, secular psychological counseling, priestly psychological counseling*

В тази студия ще става дума за научен и религиозен подход като матрици за изграждане на психоконсултативни практики. Ще ги съпоставим в социален и ценностен аспект, изследвайки спецификите и приложните им резултати, без да изпадаме в нарочна фаворизация. Няма да обосноваваме и евентуалната им синергия, макар да считаме, че такава е възможна. Важното е да видим как се съотнасят императивите и методите им в границите на оная особена социокултурна и помагаща дейност, която в достатъчно общ смисъл наричаме „психология“.

Науката е специфично рационално културно постижение и ценност на света, което се закрепва във формата на знание като негово висше когнитивно моделиране. Най-общо тя може да се определи: 1) като система от знания, и 2) като дейност, насочена към придобиване на обективно нови знания. Първата конституираща съставка характеризира науката като духовно явление⁴ в живота на обществото, като система от специфично логосни познавателни образи (понятия, идеи, теории), втората отчита процеса на производството на „духовния продукт“, т.е. определен вид обществена дейност, която е не само духовна, идеална, но и материална, предметно-оръдийна (вж. Куков, 2010: 130).

Науката е европейски феномен, възникнал като форма на теоретично съзнание в условията на полисната социална организация и динамична култура. Именно създаденият от гърците в Античността *дедуктивен метод* (логика, математика) и *умозрителна философия* са утвърждавали

⁴ Това словосъчетание подразбира духовността като „обществена надстройка“ (по Маркс), а не например в свещеническият смисъл на християнството – като „живо творение“.

теоретичната форма на познавателна дейност и присъщата им критикорефлексивна нагласа и самосъзнание (вж. *пак там*, 134).

Културният тип на позитивната рационална наука е плод на Модерността (след средата на XVI век). Това е времето на формиране на капиталистическия начин на производство и великите географски открития, които затвърждават представата за единен и глобален свят. Нужно е да се припомни, че това е време на успешно осъществено западноевропейско Възраждане. Появява и утвърждава се **нов научнопознавателен императив, основан на свободното изследване на процесите в природата. Това означава преди всичко изследване от личността на учен-изследовател, без опеката на Бог.** Такова научно познание е ориентирано към разкриване на определени същностни връзки на обектите, приемани вече за съществуващи „вън и независимо от духа“. Така науката започва да търси законите на изменението и развитието на света около нас, поставяйки ги в съответствие с изискванията на човешката дейност.

Следователно **главната особеност на научното познание се състои в неговата обективност и предметност, в неговата ориентация към разкриване на законите за функциониране и развитие на обектите.** То е *рационално*, защото постига тайните на природата, залагайки на доверие в сетивата и използване на висшите когнитивни заложи у човека и преди всичко на логическото (умозаключително) мислене. То е *емпирично*, защото скрито или явно приема опита като единствения достоверен източник на знание. То е *критично*, защото не се доверява на митове и легенди от миналото, нито на мними авторитети и функционира като свободна дискусия между концепции за света и конкуриращи се теории и методи в рамките на всяка отделна специализирана наука.

Друга важна особеност на научното знание е неговата целенасоченост, организираност и систематичност, изразяваща се в рамките на изследователския процес. По това то се отличава от всекидневното ниво на познание както и от различни други видове култове и практики. Най-вече системността на едно знание днес характеризира неговата научност. Вангел Куков, цитирайки руския епистемолог С. Иларионов, изтъква, че системността на научното познание „носи названието *научен метод*, изразяващ духа на науката“ (пак там, 139). Всяка наука обезпечават изследванията си *методологично* (на нивото на общите принципи, подходи и парадигми) и *методично* (на нивото на текущите методи и способности). Може да се каже, че научният метод представлява определена обща система на регулативни принципи, правила и процедури на познавателна дейност в науката, заедно със съответстващите им инструменти. Методът сам по себе си не винаги е гаранция за постигане на научната истина, но всякога е път към истината. Позитивната наука използва преди всичко частноиндуктивни методи на изследване.

Главен критерий за истинността на позитивно-научното познание е *практиката*. В този смисъл теорията доказва своята приложимост чрез практиката. Главно изискване спрямо истината е осигуряването от субекта на адекватно постигане (разбиране) на изследвания обект. Съвременният период на постнекласическа наука утвърди нов тип интеграция на истината и нравствеността, на целерационалните и ценностно-рационалните действия (вж. пак там, 143). **Това създава предпоставки за все по-задълбочаваща се синергия на природни и хуманитарни науки, от една страна, и на научно и извъннаучно знание в рамките на общокултурния процес.**

Духовната, умствена страна на научноизследователската дейност се обозначава с термина „научно мислене“. Неговите съществени признаци са обективността, доказателствеността, точността, систематичността, динамичността, приемствеността, толерантността, професионализмът.

Нека обобщено да изведем трите постулата на позитивната наука:

- Самостоятелност на предмета на изследване
- Единство на метода или методологичен монизъм
- Откриване на всеобщи или частни природни закони

Според първия постулат всяка наука трябва да има свой собствен обект на изследване. За биологията това е живата природа, за физиката – неживата, за химията – химическите елементи, за историята – миналото, за социологията – обществото, за психологията – психиката, за изкуствознанието – изкуството, а за културологията – културата и т.н.. Според втория постулат всяка наука извършва изследванията си в определена методологична схема и не може произволно да сменя методите си. Според третия постулат законът в науката е обективна връзка, съществуваща в света на обектите и в тази връзка не са намесени изначално нито някаква Божия Воля нито правила за извеждане на мислите по истинност, взети от произволните своеволия на субекта (съзнанието).

Виждаме, че като всяка човешка дейност **и науката е постулатна, основава се на някакво изначално доверие в съществуващи принципни положения, което се приема без критика. По принцип науката може да изследва всякакви феномени на света и живота, но само от една гледна точка – предварително приемайки ги за особени предмети, подчиняващи се на обективни закони.** В. С. Стъопин забелязва: „Науката може да изучава всичко в човешкия свят, но в особен ракурс и от особена

гледна точка. Този особен ракурс на предметността изразява едновременно и безграничността и ограничеността на науката, доколкото човекът като самостоятелно, съзнателно същество притежава свободна воля и той не само е обект, но още и субект на дейността. И в това негово субектно битие не всички състояния могат да бъдат изчерпани с научно знание, даже ако се предположи, че такова всеобемашо научно знание за човека, за неговата жизнена дейност, може да бъде получено“ (Степин, 2000: 42).

От приведения цитат следва, че въпреки че работи с универсалното, науката **не е универсална форма на познание, а само относителна⁵**, **тя е просто един от феномените на културата** (наред с митологията, религията, философията, морала, изкуството, политиката и др.), макар и най-динамичен и заемащ (все още) мястото на ядро в нейната категориална матрица (вж. по-подробно Куков, 2010: 136-7). Тя повече не може да се разглежда като исторически „най-прогресивната“ форма на знание, което „снема“ в себе си всички други форми и типове знания, наследявайки техните т.нар. „рационални зърна“ и отхвърляйки „свойствените им заблуждения“. Това схващане беше характерно за немалко марксистки и някои други изследователи (напр. Карл Попър) през XIX и XX век, които абсолютизираха Хегеловото разбиране за прогреса като „снемане“ на „по-простите“ културни форми в „по-сложни“.

Непълнотата на позитивно-научния императив особено ясно личи в ония области и дейности, където е наложително *разпредметяване* на

⁵ „Човекът не притежава абсолютно познание, следователно всяка научна теза е по някакъв начин непълна“. (Ваташки, 2015)

наличното битие⁶. Това са, от една страна хуманитарните и някои обществени науки, включително и науката за ценностите (аксиологията), които са по-силно ориентирани към субекта, неговата свободна воля и общо взето трудно предсказуемите му реакции. Още по-ясно личи неприложимостта на научния императив тогава, когато трябва да бъдат разбирани или упражнявани митологията, изкуството и религията⁷. В тези сфери на културата използването на научен светоглед е понякога даже противоположно или най-малкото изисква взаимна поносимост на различни светогледи и методи. Ето защо **изследователят трябва винаги да е наясно с ограниченостите и относителностите на научния императив и да използва научния подход и научния метод само там, където той наистина коректно може да бъде използван, без да се допуска ненужно изследователско високомерие.**

Въпросът за ценностната обосновааност и обусловеност на науката като феномен, на конкретните науки и на подходите и моделите в рамките на определена наука е изключително обхванат и е свързан с онтологията на

⁶ „Позитивната наука обаче, както добре казва Велимир Хаджиарсич, не може да даде никакви насоки и норми за живота, защото това противоречи на основната ѝ теза: тя е позитивна, а не нормативна наука. Не я интересуват нито проблемите на нравствената свободна воля, нито проблемите на съвестта. А без тези два важни елемента не може да съществува никаква етическа система.“ (Цит. по Йеротич, 2014: 161)

⁷ „Следователно, струва ми се – отбелязва Атанас Ваташки – религията и науката са два начина за познание с различни функции. Науката се занимава с изследване на света около нас, на природните закони, на устройството на живите организми, на човека. Основната цел на религията е да ни даде знание за Бога, и спасението на човека. Или по друг начин казано: науката ни помага да разберем как е устроен светът, как работят нещата. Религията ни помага да разберем защо човекът е поставен на земята, какъв е смисълът на съществуването му. Това не означава, че религията и науката са противоположни една на друга, че нямат допирни точки, и че понякога не влизат във взаимодействие, а просто, че все пак са различни. И ние трябва да оценим техните разлики и ограничения, да не ги насилваме да ни дават информация за неща, за които не ни дават такава. Но бидейки различни, и действайки в единство, истинската религия и истинската наука, могат да ни дадат една по-съвършена представа за цялата ни заобикаляща действителност, да обогатят нашите представи.“ (Ваташки, 2015). В тази връзка – вж. също и Аяла, 2011

научното познание и практика. Трудността в ориентирането в тази мисловна област е предзададена от много фактори, включително и от това, на какво ниво ще отнесем разсъжденията за същността на ценностния фундамент на явлениято, за тяхното „имплантиране“ и функционална приложимост в сферата на науката. За настоящия анализ на направленията в психологическото консултиране, избираме няколко отправни точки.

Ценностите и социокултурните особености на епохата, в която е създаден и действа определен подход оказват много голямо отражение върху неговата същност и практическото му осъществяване. Например несъмнен фактор за генезиса на психоанализата е социалната, психологическата, културната атмосфера на Виена. Без да е най-важният фактор, „социокултурната среда не може да се пренебрегва, защото тя стимулира и предизвиква, възпира или отклонява в една или друга посока вниманието, извежда на преден план едни проблеми или пък те изобщо отсъстват в нейните рамки и т.н.“ (Фотев, 2002). И тъй като ценностите са основата за изграждане на всяка култура и на социалната реалност, те се оказват „тъканта“ за всички производни явления, включително и научни направления, особено в социалните и хуманитарните науки.

Ценностите като социални регулатори и мотиватори са включени в диалектиката на „ценностна необвързаност“ и „отношение към ценностите“ в научното познание и практика. Известни са класическите идеи на Макс Вебер за свободна от ценности наука. Когато Т. Парсънс говори за тази теза на Вебер, откроява в неговото виждане необходимостта една наука да не се обвързва с ценностите на която и да е конкретна историческа култура. За Вебер познанието е легитимно не на основата на ценностите, а на резултатите, до които гледните точки дават възможност да се стигне.

Практическите резултати потвърждават или опровергават дадено знание, а не логическата гледна точка (вж. Фотев, 2002). Съгласяваме се с това, но в същото време, науката следва да има отношение към ценностите, тълкуващо да ги разбира и интуитивно да ги преживява. Точно затова, без да полемизираме с Веберовата концепция, а още по-малко да се опитваме да отнемаме от стойността ѝ, ще допълним, че практическите резултати от научното познание и дейност следва да имат ценностна определеност, да притежават „ценностно битие“. Съвсем приложно осмислено – не е достатъчно клиентът непосредствено след процеса на консултиране да се чувства добре, необходимо е това „добро“ да е съизмеримо с по-обхватни ценностни измерения.

От гледна точка на психологията, ценностите са преди всичко мотиватор за действията на хората, своеобразни формули за човешкото поведение. В този смисъл, ценностите са включени имплицитно в процеса на психологическата практика по многобройни начини. Освен, че всяка от страните на консултативния процес има свои ценности, те са и материя, с която се работи в процеса на консултиране.

В психологическата практика са известни няколко класически подхода, които ще бъдат обект на анализ в настоящия текст. Всеки от тях възниква и се основава на определени социокултурни и ценностни предпоставки. По тази причина ценностите са не само фундамент за генезиса на направлението, но са и имплицитно включени в неговата същност. В същото време нашият анализ, от позицията на „ценностна необвързаност“ (value-freedom), ще се основе на идеята за равнопоставеност на подходите в техния ценностен фундамент, т.е. изследването не се ангажира с ударение върху ценностната оценка на подходите. Доколкото ни

е по силите, оценката в съпоставителния анализ ще бъде насочена предимно към съдържателния, практически аспект на познавателно-приложния модел. Но, разбира се, доколкото отчитаме детерминиращото влияние спрямо подходите и методите на консултиране в един културален аспект на обяснение, картината на многото сфери на осъществяване на функционирането на ценността в социокултурното, социалнопсихологическото и социалнонаучното пространство би следвало да бъде генерално експлицирана в тематичното послание.

Говорейки за социалната пригодност на направленията и моделите за психологическо консултиране, би следвало да изтъкнем още няколко подготвителни пункта на анализа. Току-що посочихме определени насоки, свързани с ценностната обусловеност на основните направления за психологическо консултиране, подразбирайки, че ключов елемент от тези разсъждения е свързан с взаимообвързаността между ценности и практическа реализация на целите по отношение на обозначените направления. Следва да открием основни аспекти на социалната им осъщественост. Защото практиката, както вече изтъкнахме, в широк смисъл, е легитимация на социалното битие на теорията.

Тук са необходими определени „орязвания“, защото няма как да се обхване широтата на социалната реалност и затова се ограничаваме до така необходимата схема. Отново извеждаме предварителната идея, че практическите резултати от психоконсултативната дейност се познават не само по непосредствената „видимост“, а и по ценностното съотнасяне. Така могат да се открият основни насоки на социална приложимост на направленията в човешката жизнедейност.

Същностната роля на психологическото консултиране като дейност и на отграничените направления е свързана с осъществяване на *социалната адаптация на личността*. Социалната адаптация приемаме, че е процес и състояние на равновесие на личността със социалната среда. Корективните практики от различно естество имат за цел именно възстановяване на нарушена връзка в „комуникацията“ на индивида със социалността. За да се постигне това равновесие е необходимо да се възприеме социалният живот в неговата пълнота и многообразие, което е смисъл и задача при психологическото консултиране. Осигурената възможност за добро социално приспособяване е несъмнено една от най-важните страни от практическата приложимост на конкретните модели на психоконсултативна дейност.

Пряко свързана с адаптацията е *социализацията на личността*. Съвременното социално познание определя социализацията като възпроизводствен процес, необходим за битието на всяко общество. Пътят на превръщането на индивида в личност е безспорно явление от изключителна важност. Затова и ролята на психологическата консултативна дейност за подкрепа на този процес обозначава същностен легитимационен маркер на практическата ѝ пригодност. Осигуряването на насока, корекция, подкрепа на социализационния процес може да бъде както за първичната социализация, така и за вторичната. При вторичната социализация вече се извършва ресоциализационна дейност по отношение на индивиди с неправилно протекла първична социализация. Вероятно именно там е особено видима приложната роля на консултативната практика.

Без да се йерархизират по никакъв начин областите на практическа приложност на направленията, ще продължим с ролята им за изграждането и

функционирането на идентичността на личността. Постигането на съзнание за самоопределеност чрез отговори на въпроси като „*Кой съм аз?*“ е от изключителна важност за интегритета на личността като цялостност и за вписването ѝ в социалното пространство. Поради това, работата с проблемите и въпросите на човешката идентификация осигурява огромно приложно пространство на психоконсултантската дейност. Тъй като идентичността има различни сфери на осъществяване, психологическата практика се разгръща във всяка една от тях. Професионалната идентичност е свързана от една страна с определеността на личността, но от друга страна се отнася до въпросите на функциониране на професионалните организации съобразно тяхната психологическа страна на съществуване. Следват сферите на религиозна, политическа идентичност, идентичност в областта на междуличностните отношения – интимност, приятелство и т.н. За всички тях се оформят големи приложни области на действие на психологическата практика, което определя и нейната социална пригодност.

Социализацията, социалната адаптация, идентификацията, като явления и процеси, не изчерпват широтата на възможно полезно действие на психоконсултативната дейност. Те очертават основни мащабни сфери на дейност, в рамките на които се осъществява работата по проблеми на човешката жизнена среда, в които се включва и умението за общуване. В съвременния динамичен свят способността да се комуникира, да се демонстрират добри обноски, е главен фактор за личностен успех (вж. Недялкова, 2017: 162). Вероятно именно това легитимира ценността на приложната страна на психологическото познание. По този начин теоретичната и приложната страна на научното явление психология, задават нейната цялостност, нейната собствена социална интеграция и равновесност.

* * *

Широко популяризирано е вече схващането, че към края на XIX в. психологията променя своята ориентация от философия към позитивна наука⁸, поставяйки си по-силно прагматизирани цели и задачи с оглед решаване на по-непосредствено очевидни практически проблеми на личностите и групите, включително свързани с преодоляване на конфликтни ситуации. Психоанализата причисли психичните конфликти към т.нар. *защитни механизми* и се оказа една от първите, разработила копинг стратегии и методики спрямо конфликтите на индивидуално ниво. Съвременните психотерапевтични и консултативни практики, които се развили впоследствие, произлизат или от големите теории на психоанализата на Фройд, или възникват като тяхна противоположност. Една от най-важните особености на системата на Фройд, отразена почти при всички следващи психотерапевтични школи, е обединяването на „науката“ психология с предположенията и допусканията на терапевта (които невинаги имат строго издържан научен характер), с натрупания „здрав разум“ от взаимодействието терапевт-клиент и с прагматизма на субективно

⁸ Предметът на психологията и в съвременното си остава човешката душа, само че този термин донякъде вече е загубил своята не само научна, но и епохална легитимност (навярно заради лошата репутация пред светските среди на католическата църква от Средновековието, която го е експлоатирила за користи и нечисти цели). Днес този термин е заменен с гръцкия психея, респ. *психика*, а смисълът се е изместил в аспекта на 1) афективни, сетивни и когнитивни феномени; 2) еволюционни, ситуационни или биографични единства на поведенчески дейности или актове, или просто 3) „вътрешната реалност“ на субекта. В този смисъл предметът на психологията като частна наука за психичния живот и човешкото съзнание е „проблемно поле, очертаващо се във взаимоотношенията между психичните феномени, субектността, образа на света и психичните функции. В по-конкретни термини предметът на психологията е съставен от стилове на мислене (и поведение – бел. на авторите), проблеми, факти, концепции, теории и методики на тяхното изследване. Част от изброените реалности са специфични за определена научна школа или направление, а други имат универсална валидност“ (Минчев, 2013: 17).

успешната терапия с клиента⁹. Този често противоречив процес на обединяване отличава в най-голяма степен психотерапията/консултирането от емпиричния фокус на съвременната наука, въпреки че, строгият емпиризъм, както стана ясно, не винаги е адекватен като цялостна философия на науката.

Всички съвременни официализирани школи в западните психотерапия и консултиране – и светските, и християнската – са специализирани в разрешаването на психични конфликти като първостепенен фокус, съсредоточаващ психологическите копинг-стратегии и тактики на специализирана реакция, регулация и профилактика спрямо защитните механизми на психична обработка. В рамките на темата ще ни интересуват повече консултативните механизми за решаване на вътрепсихичните конфликти като психологическа разновидност и отражението на тяхната социална пригодност главно в ценностен аспект.

Преди с някои съществени подробности да споменем моделите на психологическо консултиране, известни на изследователите, в началото искаме да маркираме два нерешени проблема от методологично естество, пред които са изправени привържениците на психотерапията. Първият от тях е, че редица сериозни изследвания, използващи включително методики на Х. Айзенк (вж. напр. Lambert&Barley, 1987: 61-2; също Meier, Minirth, Wichern, Ratcliff, 1991: 17), стигат до извода, че ефективността на психотерапията и психоконсултирането е по-скоро с „ниска успеваемост“

⁹ На тази историческа основа Стантън Джоунс и Ричард Бътман дават добра дефиниция в по-широк план: „Общите техники, които изглежда използват всички психотерапевти и консултанти (макар и с различна честота) включват: (1) предлагане на увереност и подкрепа, (2) понижаване чувствителността на клиента към дистрес, (3) насърчаване уменията за приспособяване при цялостното функциониране и (4) предлагане на разбиране и вникване“ (Jones, Butman, 1991: 12).

или в най-добрия случай се очертава като „умерено полезна“, доколкото все пак изследванията засягат школи от светските направления с техните специфично ограничаващи парадигми и методики. Тоест, изводът звучи повече песимистично: **няма твърдо доказателство, че психотерапията/консултирането дават неоспоримото и сигурно решение на проблемите и конфликтите при всеки един човек и няма как да се каже еднозначно колко от „полезните“ психотерапевтични и консултативни техники са просто инструменти за обикновени здравословни взаимоотношения и колко от тях – уникални за психотерапията/консултирането.** Психологът-критик д-р Пол Витц обобщава: „Психологията обеща прекалено много и направи по-малко от обещаното. Всеки си мисли, че ако учи психология или ако ходи на терапевт, ще бъде щастлив завинаги – но това никога не се случва, както не можем да бъдем сигурни, че изучавайки логика ще се научим да мислим гениално” (Vitz, 1995: 16). Вторият нерешен проблем е, че изследвания като двете визирани не подкрепят предимствата на една терапевтична школа пред друга (и не само в неутрално-ценностен аспект, както вече стана ясно). С други думи, почти всеки недеструктивен вид терапия ще постигне същите статистически резултати, а именно умерен успех. Някои изследвания отчитат ограничен успех на определени видове терапия при определен проблем в сравнение с други (вж. Lambert&Barley, 1987: 65-72). Един от проблемите при този вид проучвания е, че много терапевти и консултанти са „еклектици” – това означава, че използват техники и поддържат схващания от различни психотерапевтични източници и лечението, което прилагат се променя не само от един клиент към друг, но често даже и при един и същ клиент с течение на времето. Прагматизмът („Прави това, което действа!”)

изглежда е стандартът за определяне на техниката или подхода за всеки клиент по всяко време.

Ако искаме обобщено да визираме светските модели за психологическо консултиране, целесъобразно е да приемем разделението на три основни групи: 1) *динамични* (психоаналитични) модели; 2) *бихевиористични* (поведенчески) модели; 3) *хуманистични* модели. Това се съобразява с общата рамка на предложеното от Павлина Петкова и Красимир Иванов (вж. Петкова, Иванов, 2012: 91-132), като такива по-особени (и донякъде еkleктични) направления като психодрамата, хипнозата, позитивната психотерапия и когнитивната терапия вторично и при специално друго изследване могат да бъдат намествани в една или друга от изброените три групи. Съвременните тенденции в консултирането успешно обединяват, според д-р Миглена Кръстева (вж. Кръстева, 2020: 7-17), трите основни направления в интегративен, консултативен и терапевтичен модел, предоставящ възможност за екзактна диагностика и терапия. Забележително е едно друго сполучливо подразделяне според метода при акад. Владета Йеротич¹⁰, което ще имаме за сведение, но няма пряко да използваме.

Психодинамичните психолози (вж. по-подр. *нак там*: 91-109; Хаджийски, 2014: 112-34; Jones, Butman, 1991: 93-135) взимат основните психоаналитични модели, като акцентират върху когнитивните (мислене) и междуличностните процеси. С други думи, към основните допускания на психоанализата добавят идеи за ефекта на междуличностните

¹⁰ Той набляга на методите главно в индивидуалното консултиране и ги разделя на *директивен*, *бихевиористичен* и *дълбинно-психологически* (вж. Йеротич, 2014: 330-43).

взаимоотношения през ранното детство върху личностното развитие. Те предполагат, че личностното разстройство (като резултат от сложни вътрепсихични конфликтни състояния) може да бъде разрешено чрез поправяне, повторно преживяване и/или повторно тълкуване на междуличностни преживявания от ранното детство. Психодинамичните психолози поставят много по-голяма активна (динамична) отговорност върху консултанта, който не е „белият лист хартия” на Фройд, а вместо това е източникът на мъдрост и на здравословни междуличностни взаимоотношения, от които се нуждае клиентът, за да реорганизира своята личност, възстановявайки се от травмите откъм нездравите взаимоотношения от ранното детство.

Например, някои ранни фиксации от детството биха могли да обяснят защо дадено събитие води до преживяването на криза. Този модел може да се използва, за да се помогне на лицата изпаднали в криза да вникнат в динамиката на процесите, които я предизвикват, както и да схванат причините за поведението на лицата, когато условията на кризата въздействат върху тях (вж. Христова, 2017: 135 – 9).

Когато динамичният процес на емоционални взаимодействия между консултант и клиент стане интензивен и премине в негативния регистър, започва активиране и „изплуване“ от несъзнаваното на изтласкани травматични съдържания. Точно тогава консултантът започва да създава през специализираните техники възможност за тяхното преработване. Една от важните стъпки на промяна е клиентът да постигне инсайт, прозрение за взаимовръзките на изтласканите травматични съдържания, които са се случили „тогава и там“ в миналото, с изкривеното възприемане на

актуалната ситуация и отношения с околните. Следваща стъпка е да се подпомогне клиентът да трансформира тези съдържания, като ги възприеме от друга перспектива на оценка и отношение. Тогава травматичните съдържания ще се изчерпят емоционално и ще бъдат възприемани вече по един балансиран начин, без да изкривяват възприятията и преживяванията и без да дезаптират поведението. Тук консултантът използва свои специализирани техники и умения. Водещо в поведението на терапевта е умението да направи оценка през психоаналитичната метафора, така че да пре моделира и реконструира преживяванията и оттам поведението на клиента. Използването на психоаналитичната метафора дава възможност за по-дълбоко и многопластово възприемане и преработване на сложните психични процеси в преживяванията на клиента, където се интегрират минали и актуални възприятия, където травматичният опит изкривява емоциите и отношенията към хората. Крайната цел е коригиращото изправяне на тия отношения и отстраняване на натрупаните грешки и лапсуси в несъзнаваното.

Повечето от психодинамичните сеанси или терапии продължават дълго време (като например сесии от по 50 минути два пъти седмично в продължение на 3 до 5 години). Това не означава, че в практиката не се срещат сеанси за консултиране със значително по-малка продължителност. Намерението е да се използва здравото взаимодействие между терапевта (с неговата зрялост и уравновесеност) и клиента (с неговите проблеми) като основа за клиента да преживее лично израстване и промяна. Това е една от най-известните форми на консултиране днес и може да бъде изключително опасна в ръцете на неспособен консултант. Клиентът може да бъде като глина в ръцете на консултанта: „Един добър терапевт ще прецени степента

на зрялост на поведението на пациента с необходимата ефективност и точност. Той може да направлява обратния пренос и да отдели собственото си вътрешно разбиране на реалността от това на пациента. Един недобре справящ се терапевт може да моделира изкривено чувство за зрялост и да повлияе на клиента, така че той да се развие съобразно с неправилната преценка на самия терапевт. Според тази теоретична рамка съществува малка възможност терапевтът да доведе пациента до по-високо ниво на зрялост от своето собствено” (Jones, Butman, 1991: 104). Поради преобладаващата извънредност на обслужваните случаи, цитираните автори са склонни да причисляват психодинамичното въздействие повече към терапевтичния, отколкото към консултативния спектър¹¹. Така напр. някои от най-лошите истории за терапевтично предизвикани или засилени психопатологии са се случили заради терапевти, които са включили или са допуснали някакъв вид психодинамичен подход в своя метод на терапия. Терапия с допускане за отвличане от извънземни, терапия с регрес към отминалия живот, терапията за възстановяване на паметта и други видове по-крайни терапии спадат към психодинамичния модел.

Особено ефективна, освен индивидуалната (която е по-често срещаната), е психодинамичната груповата терапия и консултиране (вж. Хаджийски, 2014: 129-35). Обикновено основното предназначение на групата е силно социално – донякъде да дублира родителското семейство. По такъв начин се дава възможност за преживяване на конфликтите и задръжките и тяхната по-нататъшна преработка и разбиране. В психодинамичен план групата се приема като **средство, което обезпечава**

¹¹ Приемаме, че едно такова заключение е по-скоро неправилно.

индивидуалния анализ, и в това се състои принципното различие от другите групови психоконсултативни процедури. Редица автори считат, че в груповата работа по-ясно изпъкват такива стандартни психоаналитични феномени и процедури като влияние на миналото, безсъзнателното, защитните механизми и съпротиви, преносът, контрапреносът, регресът, свободните асоциации, анализът на съновидения, споделяне на сексуални фантазии и др.

Нека накратко очертаем методологичната рамка на психодинамичните модели, която безспорно ни интересува особено много във връзка с определени по-остри различия в ценностите между светско и свещеническо консултиране, които си позволяваме да съпоставим, както и съобразно някои разлики между индуктивни и дедуктивни подходи в психологията, за които ще стане дума в по-нататъшното изложение. Първо, динамичните психоконсултативни процедури приемат, че по-голямата част от поведението възниква по-скоро заради инстинктивни и аморални мотиви, отколкото подбудено от лични, морално отговорни желаниа. Второ, повечето от тези процедури приемат детерминистичния натурализъм, който отхвърля абсолютна етика, отговорно вземане на решения, съществуване на Бог или духовна страна на личността. Заради близката връзка между консултант и клиент и наложителността на допускането, че клиентът е жертва от травма през ранното си детство, която не може да преодолее сам, клиентът е оставен почти буквално на милостта на терапевта. Т.е. има основание да приемем, че **директивното в психодинамичния модел преобладава над недирективното**. Трето, много типове динамично консултиране не признават религиозно-духовен произход и причастност на човека или ги тълкуват доста свободно, във всеки случай диаметрално

противоположно на догмите на християнската религия (да припомним, че Зигмунд Фройд е атеист, а Карл-Густав Юнг е окултист). Дори динамични психолози, които са християни и имат склонност към клиенти-християни, се опитват да приложат селективно (и без библейско основание) някои противорелигиозни допускания срещу идеите, които не харесват. Четвърто, зависимостта от митологичен първоизточник в психоаналитично ориентираните школи ги превръщат в особена, „отворена наука“, която е пуснала корените си в ирационални основания. Вкоренеността в „мита за Едип“ създава странни обременености и комплекси, привнасяни в семейната триангулация именно заради устойчивостта на мита, а не заради реалната биографична ситуация на клиента. Дали подпомагането на клиента не следва от неговото предварително поставяне в нелепа театрална ситуация на семейна и родова вина, която не е имало как да споделя? Тълкуването на сънища (Фройд) и прекалената умозрителност на архетипите (Юнг) също може да се отнесе към зависимост от предисторическата трагедийност и ирационалните демони.

Бихевиоризъм (или поведенческо направление) в психологията (вж. по-подр. Петкова, Иванов, 2012: 110-7) се основава на предпоставката, че поведението може да бъде изследвано и обяснено научно, без да се познават вътрешните и главно когнитивни състояния. Бихевиористичната школа е повлияна главно от руснака Иван П. Павлов, който изследва условните рефлексии, Джон Уотсън, който отхвърля интроспекцията и се опитва да ограничи психологията до експерименталните методи, и Бъръс Фредерик Скинър, който търси етически основания за бихевиоризма, свързвайки го с прагматизма. В поведенческите техники се използва класическо кондициониране (условният рефлекс) и оперантно кондициониране

(стимулиране, поощряване на желаното поведение). За поощряване на поведението се прилага положително подкрепяне (стимул) и отрицателно подкрепяне (наказание). Бихевиоризмът е свързан с методите на наблюдение и експеримент. Чрез поведенческите техники могат да бъдат лекувани или облекчавани голяма част от неврозите, фобиите, страховете, психосоматичните нарушения.

Въпреки че и бихевиоризмът и психоанализата приемат натурализма и това, че ранните преживявания са определящи за психичното състояние на възрастния, бихевиоризмът прилага по-различни принципи на психотерапия и консултиране от психодинамичния модел. **Докато психоанализата е насочена към самонаблюдението, фокусът на бихевиоризма пада върху наблюдаваното поведение.** Много хора, включително и християни, са привлечени от бихевиоризма заради това ударение върху експеримента, което създава видимостта за „по-голяма научност на метода“. Теорията за „оперантното научаване“ на Б. Скинър може би е аспектът на неговия бихевиоризъм, който е проникнал в най-голяма степен в съвременното общество. Неговата теория е приета и се използва в образованието, бизнеса, професионалните обучения и инициативите за коригиране на поведението. Скинър е бил отдаден на твърдението, че човешката природа може да бъде напълно разбрана с помощта на методите на естествената наука, че човешкото поведение се определя от средата, от обкръжението и че психологичният контрол на човешкото поведение е единствената надежда за неизброимите проблеми, пред които се изправя човечеството.

Двете основни методологични допускания на бихевиоризма са естественически натурализъм и емпиризъм. С други думи, материята е единствената реалност и реалността може да бъде изследвана само чрез

сетивата, чиито данни по научен път се подлагат на рационализации. Радикалният бихевиоризъм отхвърля изцяло всякаква идея за Бог, душа или за нематериална страна на човечеството. Вечен, безкраен, личен Бог, от когото евентуално сме създадени и пред когото сме отговорни, не съществува. Всъщност „ние“ не сме хора, личности, умове или духовни същества в тяло – ние сме просто мозъци в тела. Умът ни представлява електрически сигнали или „второстепенен продукт“ на електрическите процеси, които протичат в мозъка. Следователно всеки човек може да бъде обяснен с помощта на природните закони. Човешкото поведение се детерминира едностранно от средата, то зависи от реални физически фактори и стимули и реакциите на хората са предвидими заради строгата зависимост на рационалното обяснение от външния емпиричен опит.

Бихевиористичният подход в консултирането пренебрегва личностните особености, ценностния багаж и акцентира на взаимовръзката между ситуацията и поведението (реакциите) на клиента. Той е „действен, директивен и може да има значителни резултати при пасивносъзерцателни клиенти, склонни към астенични преживявания и въображаеми страхове“ (Хаджийски, 2014: 145). В повечето случаи целта на консултирането е премахването на обременяващите фиксации и тревогата в поведението, а това предполага преди всичко неговия анализ и установяване на реакциите на определени стимули.

Няколко са основните поведенчески техники, използвани в консултативната практика на бихевиористичния модел. Сред тях присъстват: терапия на реципрочното затормозяване, системна десенситизация, импловивна терапия, кондиционална рефлексивна терапия, директивна терапия, асертивно-структурирана терапия, терапия на

реалността, флуудинг, шапинг, моделиране, модификация и оперантни процедури и др.

Когнитивно-поведенческата терапия/консултиране (основана от А. Бек) понастоящем е най-широкоразпространеният метод за *индивидуално консултиране* в рамките на бихевиоризма. Минава през няколко стадия: 1) обучение за връзката между менталното и физическото състояние; 2) обучение в оценяване на мислите на някого и сравняването им с външната реалност; 3) обучение в това как да променяш менталния свят на някого, за да се отрази точно върху действителността и, в някои приложения на когнитивно-бихевиористичната терапия, допълнително време за научаване на възможности за превод на нови ментални образци в подробен мироглед и съответни правилни действия.

Автогенният тренинг (АТ) на Й. Шулц също е много популярен в консултативен аспект. Представлява система от специални упражнения, изпълнявани в определена поза, с помощта на които се постига освобождаване на нервно-мускулния апарат от обхваналото го напрежение. Издействаното състояние е релаксацията като цялостна психична кондиция. АТ може да се използва и за спиране, облекчаване или премахване на болки.

Груповото приложение на бихевиористичното консултиране се базира основно върху теорията на А. Бандура за ученето. Основен метод е взаимното наблюдение на поведението на членовете от групата. Ефективността на груповото консултиране се подсилва чрез прилагане на подкрепления и репетиция. Най-широко разпространени са групите за тренинг на уменията (ГТУ).

Следва да имаме предвид, че няколко признака или цели на някои бихевиористични терапии и консултирания са били използвани в друга

ценностна парадигма – например от християни в рамките на християнски консултативен мироглед, като допускания за разумно разбиране на реалността, промяна на поведението в съответствие с истината и т.п. Джоунс и Бътман обясняват един от видовете бихевиористична терапия, рационално-емоционалната терапия, който привлича християните: „Силно рационалната и дидактичната природа (на рационално-емоционалната терапия) като метод за консултиране допада на много консервативни християни¹², които са склонни да приемат рационалния уклон по отношение на вярата и са подучени да смятат, че вярата има образуващо въздействие върху поведението и върху качеството на живота” (Jones, Butman, 1991: 192). Но все пак същността на бихевиоризма (рационално-емоционалната терапия включително), заедно с неговото приемане на строгия натурализъм, детерминизъм и емпиризъм, са абсолютно несъвместими с християнството и даже в определен аспект – с хуманистичното направление на светското консултиране.

Хуманистичната психология (вж. Петкова, Иванов, 2012: 120; Хаджийски, 2014: 160-201) е изградена от идеи на Ейбрахам Маслоу върху фрагменти от психоанализата и бихевиоризма и е доразвита от Карл Роджърс (1902-1987). Наричайки себе си „Третата сила”, тя отхвърля „дехуманизиращия” детерминизъм в психоанализата и бихевиоризма (в които човешкото поведение е предопределено или вътрешно, или външно), като акцентира върху човешката индивидуалност и способности. М. Хаджийски нарича този тип консултиране „центрирано върху клиента“.

¹² Става дума за представители предимно на протестантските християнски деноминации и главно в Северна Америка, където бихевиоризмът е много популярна психология.

Влияние върху възгледите на хуманистичните психолози оказват Е. Фром, Дж. Олпорт, а от философите – Киркегор, Хайдегер, Ясперс и Бубер. База си остава обаче феноменологичната теория за личността на К. Роджърс.

Ето методологичните основания на този модел: Първо, обективната действителност не е нещо, което съществува неизменно за всички, действително е само това, което се възприема, интерпретира и преживява от човека в даден момент. Субективното възприемане на човека и средата определя поведението и начините на приспособяване. Психичният свят е ситуативно-феноменологичен и не съществува пропаст между психично и физично – всичко е потопено в опита на отделния субект¹³. Често чуваме хуманистичните психолози-консултанти да казват: „Не ми е дадено да определям дали моят клиент казва истината или не. Това, което е от значение, е какво моят клиент изпитва като истина.” Второ, човек е добър, рационален и има заложен стремеж към съвършенство. Той е свободен да решава и носи отговорност за постъпките си. Главен мотив за поведението е *самоактуализацията*. У човека има остатъци от инстинкти, предизвикващи низши афекти, но те се проявяват при съвременния човек по-скоро като реакция на фрустрацията от липсата на любов, сигурност и принадлежност.

За да се разбере терапевтичната и консултативна концепция на Роджърс, трябва да се изяснят няколко понятия, които имат ключово значение. Аз-концепция (Аз, Аз-структура, Аз-представа) е общото самовъзприемане на човек. Това е сборът от характеристики, които човек

¹³ Джоунс и Бътман, от ценностните позиции на християнското консултиране, констатират: „Личностно-центрираната терапия набляга върху превъзходството на индивида и често е критикувана заради допринасяне към съвременния нарцисизъм и подкопаването на всякакво споделено чувство за смисъл или ценност на съвременното общество” (Jones, Butman, 1991: 256). За нас това твърдение е пресилено.

счита, че са му присъщи. Според Роджърс тя включва и възприемането на отношенията с другите, както и ценностите, свързани с тези възприятия. Отразявайки като цяло съзнателното възприемане, в нея могат да присъстват и безсъзнателни представи. Аз-концепцията отразява не само реално (какъв съм), но и нормативно състояние (какъв искам да бъда). Аз-концепцията се изменя с възрастта и развитието, поради това тя е по-скоро процес, отколкото резултат. Когато се казва „Аз правя нещо“, означава че това се прави лично със съзнание и воля. В рисунките понякога Азът се поставя в подсъзнателния пласт (вж. Недялкова, 2020: 97). Аз-концепцията не е пряк регулатор на поведението, но то се съгласува с нея. Невъзможна е без социализацията и самата тя ѝ влияе. Ефективната Аз-представа има силна семейна подкладка. Заплахата спрямо Аз-представата винаги се посреща с тревога, въпреки че тя не е неизменна структура. Аз-представата живее в настоящето, но се храни с бъдещето. Неэффективната Аз-концепция е резултат от неправилната преработка на опита, при което той или не се включва в нея, или се включва изкривен. При детето, ако не израства в подходяща среда, страхът от загуба на одобрението е патологичен и блокира тенденциите за самоактуализация. Отказът от себе си в угода на другите е несъответствие със своя естествен опит и стои в основата на патогенезата на неврозите. Това несъответствие се поддържа от два защитни механизма, включително и конфликтно обогрени – отрицание и изопачаване.

Според унифицираната хуманистична представа **всички психологически трудности и конфликтни състояния са следствие от блокирането на стремежа към самоактуализация.** Деструктивното поведение се приема за следствие от обкръжение, което потиска.

В конкретния психотерапевтичен метод на „недирективното съветване“ на Карл Роджърс „психотерапевтът се отнася към клиента така, че не го ограничава, нито го принуждава, с една дума – не засяга автономията на неговата личност. С клиента се постъпва като с равноправна личност, притежаваща способността да се излекува сама, без да е необходима дълбока зависимост от авторитета“ (Йеротич, 2014: 332). Към клиента консултантът трябва да се отнася: 1) мило и заинтересовано; 2) емоционално ангажирано (да го остави да покаже чувствата си, особено негативните, приемайки ги така с времето като свои, без да ги проектира като другите хора); 3) да признава ценността не само на здравата, но и на болната личност. Това се нарича „емпатийно разбиране и подкрепа“ на клиента. Целта на психотерапията (която поради особения си характер клони повече към *типичното консултиране*) на Роджърс е клиентът да придобие: 1) познаване на своите чувства, осветляването и приемането им; 2) такова познаване на положителните и отрицателните чувства, че да стане по-свободен при възможните избори; 3) по-голямо доверие в себе си, за да се освободи от зависимостта от други личности, а с това да намали и нуждата от психологическа помощ (вж. *нак там*, 333). Накрая Карл Роджърс посочва качествата на личността на психотерапевта: той трябва да бъде топъл, хармоничен, интегрален, отворен към себе си и другите, към промените и новото учение. Според цитирания акад. Йеротич, такива лични качества би трябвало да притежава и добрият духовник (това ще бъде анализирано при разглеждането на християнското направление в консултирането като вече една несветска практика).

Транзакционният анализ, развит от Ерик Бърн, е една от най-известните форми на хуманистичната психология. С транзакционния анализ

се свързват най-разпространените психотерапевтични и консултативни схващания за трите вътрешни Аз-състояния на личността – Родителят, Възрастният и Детето.

С груповата методика на екзистенциално-хуманистичното консултиране са свързани т.нар. *групи за срещи*. Към този тип неаналитична и небихевиористична групова терапия за придобиване на трансперсонален и интерперсонален опит спадат encounter-групите (групи за срещи), тренинг-групите, трансакционната анализа, гещалт-терапията и психодрамата (вж. *пак там*, 338). Академикът отбелязва, че това са преди всичко групи за „анализ на конфликти“ и за „съчувствие и подкрепа“, като супортативното начало не е традиционно, а целта е всеки член да намери себе си в едно свободно социалноподкрепящо пространство. На свой ред М. Хаджийски причислява към този консултативен модел и гещалт-терапията¹⁴, отчитайки нейния преобладаващо групов характер (вж. по-подр. Хаджийски, 2014: 174-92).

Джоунс и Бътман в цитираната своя книга (вж. Jones, Butman, 1991: 257) забелязват, че християни, които се сблъскват с хуманистичната психология в терапевтичната стая, първо са привлечени от акцента, който тя поставя върху личната отговорност, насърчението за разгръщане на собствения потенциал, помощта за развитие на собствена етична система и на личната стойност на човека. И все пак тези характеристики на екзистенциално-хуманистичната психология, според авторите, са развити на

¹⁴ Основната цел на гещалт-консултирането е създаване на човек, способен да живее в контакт с обществото и неговите ценности, без да бъде погълнат или отстранен от него, съзнаващ ясно границата между себе си и другите. В този смисъл целта е личностно развиваща се и не се ограничава до отстраняването на конкретни проблеми или симптоми.

„напълно нехристиянска основа“, а именно, че хората трябва да поемат лична отговорност, защото не отговарят пред никой друг освен пред себе си – не съществува Бог, пред Когото сме отговорни. Остава странно на какво основание отговорността пред Бога омаловажава личната отговорност? Очевидно авторите познават някаква друга отговорност, освен личната... Друга констатация на авторите е, че насърчението за разгръщане на собствения потенциал замества търсенето на Божията воля като най-висшата цел на човечеството. Самоусвършенстването акцентира на лично, субективно благоденствие и на социална активност, а не на примиряване с Бог. Така отново в екзистенциален смисъл от авторите се бърка „примирение“ със „смирение“, което напр. от православна гледна точка не принижва личното съучастие. И въпреки че християните наистина трябва да се научат да са доволни от живота си, да развиват „потенциала“ си и да се социализират адекватно, все пак, съобразно хуманистичния възглед, никое от техните „постижения“ няма стойност за вечността. В такъв смисъл според хуманистичната психология, считат авторите, личната стойност на човека произлиза от субективния егоцентризъм, а не от факта, че всеки е създаден с любов от Бога. Такова вглъбяване в себе си, такъв нарцисизъм отразява „културален контекст, често изключващ съвършенството“ – контекст, който цени живота „само като носещ удоволствие и благоденствие [и] страданието се смята по-скоро за непреодолимо препятствие, за нещо, което трябва да избегнем на всяка цена“, отколкото за възможност „не само да вярвате в Него [Христос], но и да страдате за Него“ (Филипяни 1:29).

Извън тематичните ни основания за обособяване на три базови светски модела за консултиране остава т.нар. *прагматично* (еклектично) *консултиране*, за което подробно говори М. Хаджийски (вж. Хаджийски,

2014: 201-26). Някои психолози на шега наричат еkleктичния модел „карай по усет“.

Въпреки ясните насоки на развитие в историята на психоконсултирането и в основните типове психология, повечето съвременни американски и европейски консултанти не практикуват последователно един-единствен вид консултативни практики. Вместо това (както вече стана дума) **консултантите имат някаква основна ориентация към един от трите типа психология, но избират сред стотиците различни системи, техники, методи, школи и идеи, като прилагат това, което „действа” в конкретните случаи, според различните проблеми на клиентите.** Типичната терапевтична система произлиза от клиничния опит, интуицията, разума и разсъждението, без каквато и да било строго систематизирана парадигма или рамка, която да обедини всичко това в структуриран терапевтичен или консултативен възглед.

Тази разностилност е непредсказуема, често безполезна и обикновено противоречива. Трябва да се подчертава обаче, че **не всички еkleктични школи са несистематични – еkleктизмът на методите и техниките обикновено е продиктуван именно от нуждата да се различава консултиране от психотерапия, гъвкаво да се надскача нивото на консервативното и алопатичното.** Без систематизиран възглед и съответстващата му сертификация на компетенциите, консултантът е неспособен адекватно и обективно да изпробва нови теории или техники. Това не само че е безполезна, но може и да е вредно, както от терапевтична, така и от духовна гледна точка, вкл. и в несветски аспект – напр. когато води до въвеждане на небиблейски (понякога дори окултни) концепции. Дори терапевти-християни могат да причинят сериозна физическа, умствена и

духовна вреда, ако не използват строг, последователен библейски терапевтичен подход. Това се е наблюдавало при случаи на практикуване на слаби психотерапевтични методи като напр. терапията с потискане на паметта или при неподходящи отношения терапевт-клиент, когато между двамата възникнат сексуални отношения. В идеалния случай първо трябва да бъде разработена последователна, изчерпателна и систематизирана философска рамка или методология, която да включва разбирания за личността, човешкото естество, ценностите, аномалиите и умствената/емоционалната/личностната стабилност. Само тогава, на базата на този модел могат да бъдат оценени различните терапевтични методи, техники и подходи.

Дилемата пред днешната постмодерна светска психология, както виждаме, е за нейната хуманизация, или напротив, за залитането ѝ към опосредствания самоцелно приложен лабораторен експеримент и бихевиористичния детерминизъм, които все повече я отдалечават от автентичните душевни преживявания. Според заемащите критична и рефлексивна позиция съвременни психолози, критико-рефлексивният подход не отрича експерименталния, но на свой ред чистият експериментализъм¹⁵, подчинен на строго емпирични и статистически методи, си остава безкритичен към разпредметяващите, дълбинни моменти в психологическото познание. Особено по отношение на духовния опит и

¹⁵ Макар да признава необходимостта от експеримент, съвременният американски психолог Гордън Олпорт казва: „Някои проблеми на индивидуалността са напълно недостъпни за експерименталния метод. Не можем да подхождаме с експерименти към феномени като влюбеността, вярата, религиозния екстаз или покаянието. (...) Психологията не е изключително експериментална по своя метод, но такава не е и твърде солидната астрономическа наука“ (Йеротич, 2014: 34).

религиозните феномени на психиката и съзнанието¹⁶, индуктивното изследване си остава непълно или неподходящо. В това отношение трябва да се взема предвид авторитета на К.Г. Юнг, който в своето творчество непоколебимо съумява да съчетае в едно светския, обективен, индуктивен и частнонаучен характер на психологическите си изследвания с използването на критико-аналитичен, дедуктивен и даже херменевтичен подходи при изучаването на митологията, религията и крос-културните психични феномени.

Когато разграничаваме различни типове подходи за психологическо консултиране в западната психология и тяхната специфична ценностна детерминанта, по същество сме длъжни да отчетем, че в един момент от анализа е наложителна съпоставка на приложимостта на светско и духовническо в областта на консултирането. И тук не става въпрос само за разлики в методиките, а за диаметрална различност в методологиите и парадигмите за разбиране на света и душата. Рискът е да се омаловажи предизвикателството на така поставената тема с лекомислие и подценяване от страна на доминиращата в днешния свят светска парадигма за психология и психологическо консултиране в частност.

Три са аспектите, представящи основанията на християнския религиозен мироглед – теология, антропология и психология. Не само учените, а и повечето от светските хора в наше време имат склонността да

¹⁶ „Не трябва да забравяме, че и самият основател на експерименталната психология Вилхелм Вундт оспорва възможността за експерименти с най-висшите душевни процеси, към които спада, както ще видим, и религиозният процес.“ (Пак там)

приемат този мироглед с чувства, вариращи от безразличието до пълното отрицание. Основанията за това са не само в доминацията на научния мироглед¹⁷, а и в неговия иманентен грях – той е прекалено прагматичен, не е ориентиран към *началата* на света и познанието. **Множество значими въпроси са предрешени по най-повърхностен начин, и то главно защото някои фундаментални опитни науки изкуствено са се отдалечили не само от религията, но и от философията.** Когато модерната опитна наука е приела естеството на заобикалящото ни пред свръхестествеността на Божието творение, тя просто е изместила фокуса на вниманието си от началата към непосредствено даденото. Тя е приела причинно-следствения принцип, оставяйки без отговор въпроса за Първата Причина или просто заявявайки „такава няма“. Когато тя е приела материята за първична, е забравила, че заявката за една такава първичност е избор и дело на душата. Когато е станала емпирична поради естественически подбуди, тя е пропуснала да забележи, че емпиризмът също е норма и следователно няма никаква едностранна зависимост на нормативното от емпиричното. Приемайки човека за „поначало естествен“, тя, ако перифразираме Ницше,

¹⁷ Вече изтъкнахме, че науката не е абсолютен културен феномен, тя е познавателно пригодна именно за нашата модерна епоха. Отчитането на човешките исторически усилия на попрището на душевния свят не е приоритет само на научната дейност, съществуваща като „науката психология“ едва малко повече от 100 години. Научният мироглед е познание, научните методи са достъпност на феномените за научна обработка, но това е само един възможен тип познание и методи. Този мироглед и тези методи си имат своите постулати, посредством които той е работещ и резултативен; но заедно с това той не е безграничен, а ограничен от определени избори и обстоятелства на използващите ги. Психологическа дейност във вековете преди възникването на модерната опитна наука е имало в рамките на религията и философията. Аргументът с академизма също не е издържан – университетът не е модерно изобретение, а средновековно (вж. *Измерения на университетската идея*, 1995); в него векове преди възникването на опитна наука са се преподавали богословие и схоластика и оная дисциплинарност на тогавашното изследване и обучение в никакъв случай не е била по-разпусната от днешната, подчиняваща се на всичкото отгоре на законите на „тоталната икономика“ и „търговските сдружения“.

му е затворила вратата към чудесата и свободата заради истината. Но от истината са се интересували и се интересуват не само в науката – истина търсят и във философията, и в изкуството, и в религията. Няма еднозначен отговор на този „пилатов“ въпрос, и даже метафорите са безсилни (вж. Иоан 18:38), а какво остава за безумството на предрешаването и чрез опростяване?

Във връзка с обособяването като напълно отделен на християнския консултативен модел, тук е мястото да посочим в какво се изразява основният пункт на разминаване между светската и свещеническата антропологична психология? Първата е приела една традиция на успокоението и оптимизма – оставен сам на себе си, човек с надежда прави опити във времето да си издейства една по-добра съдба. Кризите и конфликтите в поколенията и отделните индивиди идват и си отиват, важното е че човешкият род оцелява и ще пребъдва. Напротив, според християнството „кризата/конфликтът при човека е по дефиниция“ (Михайлов, 2013). „Човекът е проблем – проблем без човешко решение.“ (Пак там) „Модерните направления на психотерапевтичното знание – продължава д-р Николай Михайлов – са основани на антропоцентричен принцип, а именно – че в човека няма метафизично измерение.“ (Пак там) Такава е, общо-взето, парадигмата на светското консултиране. Светската норма (включително и ценностна) не е като свещеническата норма. **В светската психология нормативизмът е отпратен обикновено към средата и условията. В свещеническата психология нормативизмът е трансцендентен, свързан с Първоизточника на човешкото изобщо.** Ненормалното и неадекватното за светското (вкл. и за светската психология) е маргиналното и трансцендентното. Ненормалното и неадекватното за

християнската духовност е липсата на изначалие и пиетет към тайнственото в нас, самоуспокоеността от срединността и условността на състоянието, примирението със смъртта, директно казано – живота без Бог¹⁸. В този смисъл „ограничеността на психологията се дължи на материалистичните ѝ позиции, т.е. на това, че тя не признава самостоятелността на духовното битие. Тя става опасна и антихристиянска едва тогава, когато се опитва да установи същността на душата. Това не е възможно с научни средства и по научен път, защото не всичко в духовната област подлежи на експериментални изследвания и анализ“ (Бонева, 2009). Ето защо психологията, респ. психотерапията, „не решава човешкия проблем радикално. (...) Тя има достъп само до универсално достъпното“ (Михайлов, 2013).

Според сръбския психолог и богослов акад. Владета Йеротич (вж. Йеротич, 2014: 41-2) богословието трябва да се интерпретира преди всичко като медицина. Медицината си поставя за цел здравето на човека, когато се опитва да лекува болния чрез различни терапевтични методи. Същото можем да кажем и за богословието. Богословието е учението на Църквата за духовното здраве, но също и за верния път, който ние, болните, трябва да следваме, за да се излекуваме. Според християнските богослови, по Божие озарение чрез благодатта ние виждаме колко са силни нашите страсти и греховният им закон в нашите членове. И затова се чувстваме болни. Това чувство е начало на лечението, или, да се изразим по-добре – начало на съзерцанието на Бога. Общо казано, съществуват две противоположни

¹⁸ „Вече отдавна в човешката същност Бог е изтласкан от човека на хуманизма, който иска накрая да замени изцяло Бога, създавайки човека-машина и русокосия звяр.“ (Йеротич, 2014: 258)

гледни точки за болестите. Първото мнение е подчертано светско и подчертано негативно (с оглед на човешкото предназначение) – според него болестите са просто израз на несъвършенството на човешката природа, но трябва да се надяваме, че ще дойде време, когато науката ще намери причините на всички болести, респективно ще има на разположение лекарства, които ще могат да ги лекуват още в зародиш и ще направят човека идеално здраво и природно пълноценно същество. Другото мнение, което много и предимно духовно ориентирани лекари приемат, е, че болестите са един вид изпитание, напомняне. Всеки човек който боледува от някаква болест, особено хронична, и има смелостта да се запита защо тази болест е нападнала тъкмо него, трябва да се изправи пред два възможни отговора. Или да отрече какъвто и да е смисъл на болестта си и да я смята просто за абсурд, което често повлича отчаяние, пък и самоубийство, или да разбере болестта си като *изпитание, Божие напомняне или предизвикателство*. Според убедителната гледна точка на съвременната психосоматична медицина, физическите болести не би трябвало да се отделят от душевно-духовния живот на човека. Психоневроимунологията дава все повече доказателства, че конвенционалната дихотомия между физическото (органичното) и менталното (функционалното) е *лингвистично-концептуална*, а не присъща на природата, както и че всички събития и процеси, съдържащи се в етиологията, патогенезата, симптомите и лечението на болестта, са само симулативно биологични и психологични (вж. *нак там*, 212). Това означава, че детерминантите на болестите лежат в миросгледа и обясненията, които даваме на света около нас, а не просто „в нещата извън нас“. Ако християнството говори за грях, то парадигматично не сменя отговорността за болестното му състояние от самия човек с

неговите светоглед и поведение, не го отдава на случайностите и обстоятелствата. В такъв смисъл *грях* за християните е не само съзнателното прекъсване на единението с Бога като Първоизточник на живота, но и недостатъчното доверие на човека в Божието водачество през историята, защото и това е отделяне от Бога. Ето защо християнството е особен вид терапевтична наука. То лекува болния човек, чиято болест е концентрирана в ума. С учението си, с богослужението, подвига и тайнствата, църквата освобождава ума и го превръща в храм на Светия Дух (вж. *пак там*, 55; 62). Терапията на болните християни¹⁹ се извършва от Светия Дух и основно – от благодатта на Светата Троица. Свещеникът е служител на тази терапия. Цялата организация на Църквата е Богочовешка. При това Божията благодат действа мистично в свещеника, а в опита си той разпознава скритото действие на Божията благодат. Смятаме, че за психологическите и религиозни размисли за греха и вината, както и за това, което ще последва от тях, е важно наблюдението на Лин и Шварц (вж. *пак там*, 221), че **човек може да е повече или по-малко виновен, но е напълно и радикално грешен**. За моралното съзнание злото е някакво престъпване на закона, но за религията то е неспазване на обещанието. Религиозното значение на греха превишава моралното значение на вината, защото трагизмът на свободата се решава в понятията надежда и обещание. Вината се коригира, грехът се изкупва. И ако за първото психологията може да помогне, за второто тя не е достатъчна. Цялото предание на Православната църква се състои в това да излекува и оживотвори мъртвата от греха душа. Това е смисълът на

¹⁹ А според християнството изначално болни са всички хора заради начина, по който живеят.

терапията, лечението на душата и за това допринасят всички тайнства и целият аскетичен живот на Църквата.

Мерките за лекуване на душата в християнската психотерапия се подреждат така: осъзнаване на болестта, лекуващ лекар (който е излекувал преди всичко себе си), святоотческо съотнасяне, подвижничество, аскеза, Божиите заповеди: пост, бдение, молитва (вж. *пак там*, 42-51). Терапевтичното богословие бива два вида: пастирско (ориентирано към миряните) и аскетично (отнасящо се за монасите). Самите монаси и пастири и според митрополит Иеротей Влахос (вж. Влахос, 2009), и според Владета Йеротич, са терапевти – те се занимават с човешката душа в духовен аспект, включително и в качеството си на нейни лечители. Те всякога напомнят на страдащите, че болестта ни е приковала в леглото от греха и смъртта. И онези, които не осъзнават тази истина, са „безумци“. В този смисъл са безумни онези християни, които не са в Църквата, за да се излекуват, и които твърдят, че са здрави. Свещеникът е преди всичко духовен лекар²⁰, който лекува човешките страдания. Християнските психолози са убедени, че богослужението и тайнствата трябва да бъдат включени в терапевтичните и консултативни методи и ръководство²¹.

²⁰ „Лекарят трябва да е добър. В Църквата такива лекари са епископът и свещеникът. Както отбелязахме по-горе, хората днес възприемат свещеника като чиновник, благодарение на когото могат да пристъпват към светите тайни; смятат го за упълномощен от Бога служител и представител, пред когото да се изповядват и да получават духовна утеха; служител, който е призван да се моли за благосъстояние на делата им и т.н. Разбира се, никой не отрича, че свещеникът трябва да върши и подобни неща. Но хората често се отнасят към свещеника по-скоро като към... магьосник (нека бъде извинен за този израз). Работата е в това, че **когато разглеждаме богослужебния живот извън контекста на терапията, тогава той ни се струва магия** (болдът – на авторите)!“ (Йеротич, 2014: 57)

²¹ „От самия факт че става дума за психопатология, психосоматична медицина, психотерапия и лечение е ясно, че пастирската психология трябва да се занимава донякъде и с различните девиации на човешкото поведение, каквито са алкохолизмът, наркоманията, самоубийството. Всички тези широко

Според един от най-големите американски психиатри днес, Луис Уолбърг (вж. *пак там*, 52-3), добрата психотерапия не само не подценява религията, но и освобождава онези духовни подбуди, които са насочени към ценности, близки или идентични с ценностите на религията. **Психотерапията не се опитва да индоктринира пациента с религията на терапевта, нито напада религиозното вярване на пациента, за когото религията е конструктивна морална сила.** Ето защо от една успешна психотерапия пациентът излиза с усилена вяра и по-зряло осмисляне на религиозното си чувство. Акад. Йеротич констатира, че „днешната психотерапия, която се корени не само в психоанализата на Зигмунд Фройд, индивидуалната психология на Алфред Адлер и аналитичната психология на Карл Густав Юнг, но и в европейската философия от Платон до Шопенхауер и Ницше, повече или по-малко успешно е заместила почти двехилядолетната практика на изповедта в християнската църква – преди всичко в римокатолическата и в православната“ (пак там, 272). „Не се съмнявам, че добрият психоаналитик, дори когато не е религиозен (но не е атеист), може да доведе своя клиент до границата, след която му остава само още изповед и покаяние пред християнски духовник.“ (Пак там, 259) Ето защо за Маргарита Бонева „християнска психология и психотерапия са не само възможни, но и абсолютно необходими“ (Бонева, 2009). По мнението на д-р Николай Михайлов „за християнството психотерапията е многоезична (тя не е само светска – б.а.), тя е легион, тя е многосектна“ (Михайлов, 2013).

разпространени днес, за съжаление, прояви на психопатологично и социопатично човешко поведение трябва да изучава и богословът, често бъдещ свещеник, защото те дълбоко засягат не само границите на неговата професия, но и самото сърце на богословския му интерес към дълбочината и широтата на тайнственото човешко съществуване.“ (Пак там, 49)

„Християнинът може да вземе от психотерапията познание за себе си, особено за онова от себе си, което представляваме, но не виждаме.“ (Пак там) Защото всъщност „границите на психотерапията са граници на духовното знание“ (пак там), горната граница е откъм духовното, а не откъм безусловно светското. „Психологическото и психотерапевтичното е и благо, и опасност“ – продължава д-р Михайлов. Опасността е в доверието, че силите на душата са фрагментирани в материята, отделени от Бога или че има методи за лекуване на душевното без съотнасяне до по-висша, духовна инстанция. Над позитивното, предметно ниво имаме вече нива на психично разпределяване, които не са просто душевни, но духовни. Едва в свещеническата перспектива се казва ясно и категорично, че душата има нужда от излаз спрямо нейната тотална впримченост в концепциите за мозъчна дейност и „живот според обстоятелствата“. *„Психотерапията не може да схване покаянието изобщо, а то е трепет на душата „в преддверието на рая“.* (Пак там) В такъв контекст изглежда оправдано мнението на строгите духовници-изповедници, че докато не приемем душевните смущения от различен вид (преди всичко невротични, пък и психотични) за последица от злото, греха и вината на индивида, а не по светски образец – за незнание, което се проявява чрез осъзнаване, съществуващата пропаст между психоаналитиците (респ. съвременните светски психотерапевти и консултанти) и духовниците не може да бъде преодоляна. Според акад. Владета Йеротич „вината (грехът) може да избие по следния начин: 1) като осъзната, изповядана и разкаяна вина; 2) като осъзната, но неизповядана вина; 3) като осъзната или неосъзната вина, компенсирана чрез филантропска професия и морален живот; 4) като неосъзната, потисната, невротична или психотична вина; 5) като вина,

превърната в психосоматична болест; 6) човекът остава в греха по психопатичен начин; 7) човекът е осъден и наказан за своята вина“ (Йеротич, 2014: 251). „Но зад всички тези фрагментарно точни определения на понятието вина – продължава академикът – се намира онази дълбока и тайнствена първопричина на всяка вина – грехът против Бога и Неговата любов. Тази истина е изразил добре Мартин Бубер когато казва, че истинската вина не може нито да се обясни, нито да се свърже само със собствената личност²². Тя се основава върху разрушаването на отношението към другия и винаги означава грешка спрямо друго същество, спрямо хармонията на създадения от Бога свят.“ (Пак там, 256)

Дотук анализирахме повече духа, отколкото буквата на християнския терапевтичен и консултативен модел. Въпросът оттук нататък може да бъде поставен в две насоки: 1) Как християнската терапевтична и консултативна методика действа изцяло в лоното на църквата?; 2) Доколко християнски терапевтични техники и практики могат да се прилагат в светската терапия и консултиране? Към това следва да допълним и въпроса за обособяването на християнското (библейско) консултиране като самостоятелен тип психологично въздействие.

По първия въпрос засега може да се каже накратко, че **в лоното на християнската църква християнското консултиране не си поставя светски или единствено типично научно-психологически цели, а духовни**. Освен това използването на идеи, практики, техники, методи и теории от психологията в християнското консултиране трябва да се избягва

²² За Юнг психологическата екзистенция е субективна, доколкото психичната идея се проявява само при един индивид. Тя обаче е обективна, доколкото е възприета колективно чрез consensus gentium (съгласието на народите по отношение на вярванията) (вж. Юнг, 2011: 114-24).

във всяка точка, в която се различава от библейските възгледи. Изобщо регулацията на душевния живот изисква консултиране с оглед не на световните необходимости, а на благодатта и изцелението, изхождащи във вярващия християнин чрез Св. Дух. Той, а не личността на консултанта или терапевта, е помощникът/лечителят. „Чувството на постоянно безпокойство от страна на помислите и разпалването на областта в тялото под корема показват (според консултанта-свещеник – б.а.), че човекът е далече от благоуханието на Духа.“ (Пак там, 235) Следователно без църковно и отеческо пренасочване на цялата душевна енергия на личността към Божиите благодат и утешение, произтичащи от покаяние, решаване на вътресихичния проблем е невъзможно. Едва „когато умът вкусува от благостта на Светия дух, тогава идва благодатта и започва като живописец да изписва в нас това, което е по образ и подобие“ (пак там, 292). Ето защо вътре в църквата целите на терапевтичната и консултантска работа върху душата на вярващия се подчиняват преди всичко на светите Тайнства като собственото и незаменимо духовно и обредно оръжие на църквата за създаване на мост и причастност към вечен живот. Животът на църквата е строго каноничен, вкоренен в духовния опит на аскетичното и пастирско богословие, такива са и нейните терапевтични оръжия.

Отговорът на втория въпрос е свързан с неканоничното „отваряне“ на свещеническо към светско и евентуалното обогатяване на методиките и инструментариумите на консултативната и терапевтична приложност. И докато много ревностни християни оспорват степента на успех, която някои психолози-християни са имали при съвместяването на светски терапии с християнските възгледи, логично е да твърдим, че „психотерапевтът-християнин може ограничено да практикува дадени подходи и техники при

консултиране и може да избере... някои методи, в зависимост от уменията му и конкретните проблеми на своя клиент” (Cosgrove&Mallory Jr., 1977). Правдивостта на това становище зависи от няколко фактора. Първо, от степента на разбиране и посвещение на християнина-консултант на последователните, систематизирани библейски възгледи. Второ, от разбирането на основите на различните типове психология. Трето, от проучване на това до каква степен дадена теория или техника е свързана със съответното основно течение в психологията. Четвърто, от оценката на степента на съответствие между дадена теория или техника и библейските принципи. Някои от наблюденията и логическите оценки на психологията могат да са подходящи за практическо прилагане при консултиране, поставено на широка библейска основа. Един простичък пример: ние научаваме чрез съвет, наблюдение и опит да не пипаме горещата тенджера, за да не се изгорим. По същия начин израстваме в способността си да прилагаме библейските принципи в грижата за нашите психологически тела. Майер обяснява: „Както християни, така и нехристияни, които изучават творението, наблюдават Божията истина. Християните поставят вярата си в Бог, Който е открит в Библията. Това им дава точно разбиране за истината за Бог в творението. Светските учени, които също наблюдават творението, правят важни открития... Такива открития за Божията истина, макар и да не се съдържат в Библията, също представят милостта на Бог към човечеството” (Meier, Minirth, Wichern, Ratcliff, 1991: 32). Много от техниките на психотерапията са съвместими с християнските възгледи, защото не са изцяло открития или изобретения на психологията, а отразяват здравия разум, опита и задълбоченото разсъждение, които и всеки християнин трябва да практикува. С други думи често светските възгледи са

взаимствани от християнските. Гари Колинс нарича това пресечна точка, застъпване на психология и църква: „Дори тези, които се опитват да разделят подходите в консултирането на психологически и библейски, трябва да признаят, че има пресечни точки. **Изслушването, разговарянето, споделянето, приемането, мисленето и разбирането не са нито чисто психологически, нито изцяло библейски дейности** (болдът – на авторите)... Човек, който желае да разбере и да помогне на другите не може да избегне някои от пресечните точки между психологическите и библейските принципи” (Collins, 1988: 129). Освен това, както вече отбелязахме, използването на идеи, практики, техники, методи и теории от психологията в християнското консултиране трябва да се избягва във всяка точка, в която се различават от библейските възгледи. Колинс дава следното изявление, което може да се използва от много психолози-християни: „Разбира се има много погрешни неща в психологията, но има и много, които са полезни, валидни и добри. Най-добрите психолози внимателно проучват заключенията и фактите, отхвърлят неверните и използват всички останали” (Ibid., 163).

По третия въпрос е важен отново критерият за разграничение. При християните той е по-сложен, отколкото при светските хора. Безспорно, погледнати откъм дефинициите за светско консултиране, критериите остават валидни и тук, но само донякъде. При пълноценен църковен живот е важно повече качеството, а не количеството и „пестенето на време“. Няма нищо по-важно от правилната обхода на личността спрямо Бога. В християнството всички сме болни и перманентно конфликтни от последствията на греха, а не „здрави, но само малко напрегнати“. Тоест, **сериозността при едно християнско психологическо консултиране като**

„помагащо съветване“ не отменя включеността и на терапията по изчистването на душата чрез Божията благодат, дори и при на пръв поглед психично нормални индивиди. В този смисъл характерът на психоконсултирането е изцяло духовно ориентиран, съборен, какъвто е и обликът на християнската личност. Що се отнася до авторитетите в християнското консултиране, те могат да бъдат условно разделени на източни и западни. Не крием специалния си интерес към православно консултиране, което най-грижливо спазва светоотческата традиция. Негови големи представители са митроп. Иеротей Влахос, акад. Владета Йеротич, митроп. Калистос Уеър, С. Белорусов, д-р Н. Михайлов и др. Сред западните са особено активни някои евангелски течения, свързани с Движението за библейско съветване (ДБС), начело на които застават професионални психолози-консултанти каквито са Bruce Narramore (основно последовател на Роджърс), Gary Collins (автор на няколко книги върху християнската психология и консултирането от библейска гл.т.), James Dobson, Larry Crabb (специалист по Фройд и Адлер), Minirth & Meier и др. В самите рамки на християнското евангелско консултиране можем да отличим следните специфични консултативни направления, придобили голяма популярност в американските и някои европейски светски и духовнически психологически среди: интеграционен модел, модел за съвременна пасторска грижа, модел „Библейско консултиране“, модел „Християнска психология“²³.

²³ Вж. <http://ict.aiias.edu>

И за финал на казаното: трябва някак да се проумее, че нито психологията е наука и дейност само в света, който ни заобикаля (секуларното ни съвременно общество), нито християнската религия е чисто и просто задълбочаване в сакралното. Постмодерното състояние на човечеството не предполага повече такова строго разделение. Повърхностното взаимно непризнаване няма как да преодолее оная арена, на която те си дават среща – душевния живот на индивида. По този въпрос е налице съществена разлика в подходите и методите, но не и в предмета²⁴. Обикновено съвременните християнски „богословстващи“ със своя радикализъм, изглеждат доста консервативни. Християнският психотерапевт Маргарита Бонева констатира: „За съжаление някои християни – най-вероятно поради некомпетентност или прекомерна ревност – споделят мнението, че психологията (както философията и „светската“ литература) са напълно излишни, дори духовно вредни. Този антиинтелектуализъм е много опасен. Той не е в духа на църковното учение. Трябва да се научим да отличаваме нехристиянските възгледи от ценната информация, която

²⁴ В противовес на тезата ни, изказана току-що, руският християнски психотерапевт Л. Виноградов например отбелязва следното: „В православните среди се отнасят с подозрение към психологията. Дори съществува мнение, че това е някаква псевдонаука, която се стреми да замени религията. Тези опасения са съвсем неоснователни – академичната психология не се занимава с духовни въпроси. Да, психическата и духовната област са тясно свързани помежду си, но въпреки това между тях съществува граница. И професионалният психолог (за самозванците изобщо не говорим) никога не да се намесва в религиозния живот на човека. Психологът има друга цел – той работи с травмите, с неврозите, с това, което, впрочем, често пречи на хората да водят пълноценен духовен живот. Защото у човек със сериозни психологически проблеми религиозността също така ще има изопачен, болестен характер“ (Виноградов, 2015). Тоест, Виноградов подценяващо свежда психологията до оная приложност, обезпечаваща ежедневно и оптимално функциониране на психичната ни кондиция. Той продължава в шеговит тон: „Да, действително „чревоугодие“ звучи много по-благородно, отколкото „лакомия“ или „булимия“. Но да се каеш или изповядваш за страстта на чревоугодieto, страдайки от булимия, няма никакъв смисъл. Това е психологически (а понякога и психиатричен) проблем. Колкото и да се изповядваш, това няма да промени нищо. Човек се хваща за духовния инструментариум, но той не сработва и духовният живот на такъв човек приема карикатурни форми. Именно за да не се случва това, е необходима психологията“ (пак там).

психолозите дават за човека, неправилните позиции и убеждения от верните наблюдения. Един психолог може много точно и детайлно да опише състоянията и проблемите, да помогне на хората да се приспособят към съвременния живот и да преодолеят затрудненията си. Тъй като съществува пряка връзка между психичното здраве и духовния живот, психологията може да помогне на човека да възвърне психичното си равновесие и да го научи да живее умерено и пълноценно. Достиженията на съвременната психология определено могат да бъдат използвани за добро, ако се избягват неправилните схващания за човешката природа“ (Бонева, 2009).

Науката и вярата днес често и без излишни скрупули могат да си подават ръка, без да си обръщат гръб. Това се отнася преди всичко за психологията, която не зависи от катехизис и догматика. В такъв контекст великият психолог и философ Карл Ясперс казва: „Психотерапията се нуждае от принципите на вярата, но не се обръща към тях. Ето защо, за да не се отклонява психотерапевтът от истината, е нужно да бъде отворен за вярата и да я признава“²⁵. Всъщност, процесът на взаимно обръщане един към друг е двустранен и той по никакъв начин не накърнява интересите на психологията и религията. Психологията не може да си позволи да бъде само индуктивна и само приложна. Въпросите за произхода на психиката и предназначението на човека с оглед на духовен адрес не могат да не я интересуват, защото и входът, и изходът *към* и *от* тези въпроси е през душата. На свой ред религията няма как да се консервира изцяло в своята традиционност, да остане изцяло сакрална. Езикът, на който проповядва, не може да си позволи да не бъде и модерен, в противен случай никой няма да

²⁵ <https://sites.google.com/site/petervilkov/>

може и няма да иска да я разбира, да ѝ се причастява. „Този факт, че значителна част от свещениците изучават психоанализа – забелязва Ерих Фром, – показва колко дълбоко идеята за съюза на психоанализата и религията е проникнала в сферата на тяхната практическа дейност. Започвайки с обсъждане на проблемите за отношението между религията и психоанализата, аз искам да покажа, че алтернативата „непримирима противоположност – равенство на интересите” е лъжлива; пълното и безпристрастно обсъждане на въпроса разкрива, че **отношението между религията и психоанализата е по-сложно, за да може да бъде стеснено в тази проста и удобна алтернатива.** Неправилно е, че ние сме длъжни да се откажем от загрижеността за душата, ако не се придържаме към религиозните възгледи. Психоаналитикът е задължен да изучава човешката реалност, която се скрива и зад религията, и зад нерелигиозните символични системи. Той разбира, че **целият въпрос не е в това, връща ли се човек към религията и вярата в бог, а в това, живее ли той в любов и мисли ли той за истината** (болдванията – на авторите). Ако това е така, то употребяваните символични системи са второстепенни. Ако не е, то те въобще нямат значение.“ (Fromm, 1978: 10-1)

Аяла, Фр. (2011) *Едно интервю „За вярата и еволюцията“* – <https://rado76.wordpress.com/2011/06/14/ayala/>

Бонева, М. (2009) *За невротите и... християнската гледна точка към психологията.* – Прозорец, №3

Ваташки, Ат. (2015) *Еволюция и сътворение. Битие 1 и 2 – контекст и богословско значение.* –

<https://prespanski.wordpress.com/2015/05/15/%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%B8->

[/D1%81%D1%8A%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5-1-%D0%B8-2-](https://prespanski.wordpress.com/2015/05/15/%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5-1-%D0%B8-2-)

[/D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5-10/](https://prespanski.wordpress.com/2015/05/15/%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%B5-10/)

Виноградов, Л. (2015) *Кога психологията е необходима?* – [http://www.bogonosci.com/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-](http://www.bogonosci.com/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B5-%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B0/)

[%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B5-](http://www.bogonosci.com/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B5-%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B0/)

[%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B0/](http://www.bogonosci.com/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B5-%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B0/)

Влахос, И. (2009) *Православна психотерапия (светоотчески терапевтичен курс).* Велико Търново. Праксис

Измерения на университетската идея. София, 1995. УИ „Св. Климент Охридски“

Йеротич, Вл. (2014) *Християнството и психологическите проблеми на човека.* София. Омофор

Кръстева, М. (2020) *Първичното интервю в индивидуалната психологична практика.* Варна: Издателски център на ВСУ „Черноризец Храбър“

Куков, В. (2010) *Епистемология.* Варна. Стено

Минчев, Б. (2013) *Психология. Еволюционно-феноменологичен подход.* София. Сиела

Михайлов, д-р Н. (2013) *Православие и психотерапия.* Лекция. – <https://www.youtube.com/watch?v=PK-lqiyZ8dE>

Недялкова, Й. (2017) Ефективните комуникации и ролята им за организацията. – *Приложна психология и социална практика*. Сборник от XVI Международна Научна конференция. Варна. Изд. на ВСУ „Черноризец Храбър“

Недялкова, Й. (2020) *Агресията: Теоретични и емпирични измерения. Стратегии за справяне*. Варна. Изд. на ВСУ „Черноризец Храбър“

Петкова, П., Кр. Иванов. (2012) *Психологическо консултиране. Практическо ръководство*. Варна. УИ „Черноризец Храбър“

Степин, В.С. (2000) *Теоретическое знание*. Москва. Прогресс-Традиция

Фотев, Г. (2002) *История на социологията*. Т.2. София. КК „Труд“

Хаджийски, М. (2014) *Теория и практика на психологическото консултиране*. Велико Търново. Фабер

Христова, В. (2017) Кризи и кризисни интервенции – теоретични постановки. – *Годишник на ВСУ*. Изд. на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, т. XXIII, ISSN: 1310-800 X

Юнг, К.Г. (2011) *Практическа психотерапия*. София. Лече-Артис

Collins, G. (1988) *Christian Counseling*. Dallas: Word Publishing

Cosgrove, M., J. Mallory Jr. (1977) *Mental Health: A Christian Approach*. Grand Rapids: Zondervand Publishing House

Fromm, E. (1978) *Psychoanalysis and Religion*. New York. Vail-Ballou Press

Jones, St., R. Butman. (1991). *Modern Psychotherapies: A Comprehensive Christian Appraisal*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press

Lambert, M., D. Barley. (1987) Research in Psychotherapy Effectiveness. – *Psychotherapy in Christian Perspective*, ed. David G. Benner. Grand Rapids: Baker Book House

Meier, P., F. B. Minirth, F. B. Wichern, D. E. Ratcliff. (1991) *Introduction to Psychology and Counseling*. 2nd ed. Grand Rapids: Baker Book House

Vitz, P. (1995) The Cult of Self: Psychology and the Culture of Narcissism. – *Kurt Hoeksema's interview with him*. Cornerstone 23: 106, Spring 1995